

POLITIČKI, PRAVNI I RELIGIJSKI ASPEKTI NASTANKA VIZANTIJE

Ivana Mirevska¹, Ljupka Petrevska²

Apstrakt

Uprkos činjenici da predstavlja jedan od najzanimljivijih primera kasnoantičke državne formacije koja je preživela, uz značajne modifikacije, sve do srednjeg veka, Vizantijsko (ili srednjovekovno Istočnorimsko) carstvo je dobilo izuzetno malo pažnje od strane istoričara ili teoretičari države, naorčito u poređenju sa tretmanom koji je među teoretičarima imao Rim, odnosno Rimsko carstvo, iz kojeg je i nastala Vizantija. Čini se kao da ova situacija odražava činjenicu da su istoričari i teoretičari koji su se bavili izučavanjem vizantijskog sveta i sami bili veoma nevoljni da generalizuju ili da izvuku šire zaključke u okviru komparativnog konteksta, pa je iz tog razloga njihov predmet ostao prilično težak, naročito za pristup laicima. U skladu sa tim je i nastala potreba za izučavanje ove materije. Nasleđe Vizantije ostavilo neizbrisiv trag na pravne, političke i kulturne sisteme kasnijih evropskih država. Njeni pravni i politički modeli oblikovali su strukture vlasti, dok su kulturne i religiozne vrednosti obogaćivale evropsku civilizaciju. Iako je Vizantija kao država nestala, njeno nasleđe i dalje živi u temeljima savremenih evropskih društava. Bilo je to društvo kontrasta, odnosno masa seoskih i provincijskih proizvođača, koji su činili možda 90% ukupnog stanovništva tokom većeg dela njegove istorije, i nekoliko velikih urbanih centara, od kojih je i sam Konstantinopolj - Kraljica gradova, drugi Rim - bio daleko najveći i najbogatiji, sedište careva, žarište pismenosti i elitne kulture. Bila je to sofisticirana država, sa složenim fiskalnim sistemom koji je podržavao vojsku, mornaricu i administrativnu birokratiju koja je bila u stanju da sačuva osnovne oblike kasnoantičke države sve do visokog srednjeg veka. To je takođe bilo srce pravoslavne crkve, a od devetog veka postalo je centar daleke hrišćanske kulturne zajednice i mreže imitativnih država koja se proteže od Balkana do ruskih kneževina. Čini se da se uticaj Vizantijskog carstva u tragovima može osetiti i danas i iz tog razloga je postanak Vizantije i analiza reformi koje su oboležile taj period predmet istraživanja u ovom radu.

Ključne reči: *Vizantijsko carstvo, Rimsko carstvo, politika, vojska, religija.*

Istorijski kontekst - prelaz iz Rimskog carstva u Vizantiju - ključne promene u političkom, društvenom i religijskom kontekstu

Prelaz iz Rimskog carstva u Vizantiju predstavlja jedan od najznačajnijih perioda u svetskoj istoriji, označavajući transformaciju velikog carstva u novi entitet sa drugačijim političkim, društvenim i religijskim karakteristikama. Ovaj prelaz nije se dogodio

¹ Ivana Mirevska, dr, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet Union - Nikola Tesla, Beograd, Srbija, E-mail: ivana.mirevska@fbsp.edu.rs

² Ljupka Petrevska, dr Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet Union - Nikola Tesla, Beograd, Srbija, E-mail: ljupka.petrevska@fbsp.edu.rs

iznenada, već je bio postepen proces koji je započeo u kasnoj antici, a završio se tokom ranog srednjeg veka.

Pad Zapadnog Rimskog carstva 476. godine, koji je bio posledica unutrašnjih slabosti i spoljašnjih napada germanskih plemena, često se smatra ključnim trenutkom u ovoj transformaciji. Međutim, Istočno Rimsko carstvo, koje će kasnije postati poznato kao Vizantija, nastavilo je da postoji još gotovo hiljadu godina. Osnivanje Konstantinopolja 330. godine od strane cara Konstantina Velikog označilo je početak ove promene, jer je novi glavni grad imao izuzetan strateški položaj između Evrope i Azije, što je omogućilo kontrolu nad ključnim trgovačkim i vojnim putevima.

Političke promene bile su ključne za prelazak u vizantijsku epohu. Konstantin je sproveo niz reformi koje su stabilizovale carstvo, uključujući centralizaciju vlasti i administrativnu podelu carstva na istočni i zapadni deo. Nakon propasti Zapadnog Rimskog carstva, Istočno carstvo je postalo ekonomski i vojno jače, što je omogućilo opstanak Vizantije. Jedna od najvažnijih reformi bila je uvođenje hrišćanstva kao zvanične religije carstva, što je drastično promenilo društveni i kulturni pejzaž. Milanskim ediktom iz 313. godine, hrišćanstvo je legalizovano, a kasnije je postalo i dominantna religija pod carem Teodosijem (Treadgold, 1997).

Društvene promene bile su duboke i trajne. Dok je Rimsko carstvo bilo multietničko i multireligijsko društvo, Vizantija je postepeno postajala hrišćanska monarhija sa strogo definisanim društvenim hijerarhijama. Rimljani su favorizovali trgovačku i vojnu elitu, dok je Vizantija postepeno preusmeravala svoju pažnju na urbano stanovništvo, posebno u Konstantinopolju. Takođe, rimski zakoni, uključujući „Corpus Juris Civilis“, ostali su u upotrebi, ali su se vremenom prilagođavali novim društvenim i ekonomskim uslovima (Treadgold, 1997).

Religija je imala središnju ulogu u razvoju vizantijske kulture i identiteta. Hrišćanstvo, koje je u početku bilo progonjeno, postalo je stub carstva. Vizantijska crkva, u sprezi sa državom, uticala je na sve aspekte društvenog života, od obrazovanja do umetnosti i arhitekture.

Svi ovi elementi pomogli su u oblikovanju vizantijskog identiteta, koji se znatno razlikovao od zapadnih nasleđa Rima. Ukratko, prelazak iz Rimskog carstva u Vizantiju predstavlja proces tokom kojeg su političke reforme, društvene promene i religijske transformacije stvorile novo carstvo koje će igrati ključnu ulogu u istoriji Evrope i Bliskog istoka tokom narednih milenijuma.

Osnivanje Konstantinopolja: Razlozi za osnivanje novog glavnog grada i simbolika njegove lokacije

Osnivanje Konstantinopolja 330. godine nove ere od strane cara Konstantina Velikog predstavlja ključni trenutak u istoriji Rimske i Vizantijske imperije. Ova odluka nije bila samo politička i administrativna, već je imala i duboko simboličko značenje. Konstantinopolj je postao novi glavni grad, označavajući prelaz iz antičke u srednjovekovnu epohu, kao i promenu u društvenom, ekonomskom i religijskom pejzažu tog vremena. U nastavku rada analiziraćemo razloge za osnivanje Konstantinopolja, kao i simboliku njegove lokacije.

Politički razlozi

Prvi i možda najvažniji razlog za osnivanje Konstantinopolja bila je potreba za novim političkim centrom koji bi bio bliže granicama carstva, posebno u svetlu sve većih pritisaka na zapadni deo Rimske imperije od strane germanskih plemena i drugih naroda. U vreme kada je car Konstantin došao na vlast, Zapadno Rimsko carstvo suočavalo se s teškim krizama koje su uključivale unutrašnje sukobe, ekonomske probleme i vojne poraze. S obzirom na to, Konstantin je želeo da stvori stabilniji i sigurniji centar vlasti (Treadgold, 1997).

Izbor lokacije na Bosforu, između Evrope i Azije, pružao je strateške prednosti. Ova lokacija omogućila je kontrolu nad važnim trgovinskim i vojnim putevima, čime je carstvo moglo bolje da brani svoje granice i upravlja trgovinom. Konstantinopolj je bio lako odbranljiv, s prirodnim barijerama kao što su more i duboki zalivi, što ga je činilo idealnim mestom za novo sedište vlasti (Warren, 1993).

Ekonomski razlozi

Ekonomska situacija Rimske imperije u vreme Konstantinove vladavine bila je zabrinjavajuća. Postojale su velike razlike u bogatstvu i razvoju između različitih delova carstva. Osnivanje Konstantinopolja omogućilo je caru da iskoristi bogate resurse Istočnog Mediterana i stvori novu ekonomsku bazu. S obzirom na to da je Konstantinopolj postao važan trgovački centar, trgovinske rute su se preusmerile, a grad je postao mesto okupljanja trgovaca iz različitih delova sveta.

Pored toga, nova lokacija omogućila je bolju kontrolu nad porezima i trgovinskim aktivnostima, što je dodatno ojačalo ekonomsku moć novog glavnog grada. Konstantin je sproveo reforme u poreskoj politici, što je omogućilo stabilizaciju ekonomije i povećanje prihoda od poreza (Cameron, 2006). Poreska reforma cara Konstantina Velikog uvedena je početkom 4. veka kao odgovor na finansijske izazove sa kojima se suočavalo Rimsko carstvo, uključujući troškove vojske i opštu inflaciju. Reforma je uvela sistem poznat kao *capitatio-iugatio*, koji je oporezivao stanovništvo prema broju glava (*capitatio*) i prema zemljišnim posedima (*iugatio*). Ovaj sistem omogućio je carstvu stabilnije izvore prihoda i efikasniju administraciju poreskog opterećenja (Jones, 1964). Jedna od ključnih posledica ove reforme bila je jačanje centralizovane državne birokratije, koja je kontrolisala prikupljanje poreza i nadgledala privredu (Barnes, 2011). Reforma je dovela do povećanja poreza na seljake i male vlasnike zemljišta, što je stvorilo dodatni pritisak na niže slojeve društva [Heather, 2006]. Iako je Konstantinova reforma omogućila privremenu finansijsku stabilnost, dugoročno je doprinela socijalnoj nejednakosti, pogoršanju životnih uslova seljaka i dodatnom slabljenju ruralne ekonomije (Mitchell, 2007).

Religijski razlozi

Jedan od ključnih aspekata osnivanja Konstantinopolja bio je i Konstantinova želja da učvrsti hrišćanstvo kao dominantnu religiju unutar carstva. Nakon Milanskog edikta iz 313. godine, hrišćanstvo je postalo legalno, a car je želeo da osnaži njegovu poziciju unutar društva. Izgradnja velikih crkava, kao što je Aja Sofija, u novom gradu simbolizovala je hrišćansku vlast i jedinstvo, kao i želju da se crkva poveže sa državom.

Konstantinopolj je takođe postao centar hrišćanske teologije i obrazovanja, privlačeći učenjake i religijske vođe iz celog carstva. Ovaj proces je doprineo jačanju identiteta Vizantijske crkve i njenog uticaja na društvo.

Osim praktičnih razloga, lokacija Konstantinopolja nosila je duboku simboliku. Bosfor je bio prirodna granica između Istoka i Zapada, što je označavalo spoj različitih kultura i tradicija. Ova lokacija je omogućila caru Konstantinu da se predstavi kao naslednik rimskih vladara, ali i kao novi vođa koji je preuzeo odgovornost za očuvanje hrišćanske vere. Konstantinopolj je takođe bio projektovan kao "Nova Roma", sa ciljem da zadrži i unapredi tradiciju starog Rima. Ova simbolika je uključivala izgradnju javnih građevina, foruma, i trgova, što je sve doprinelo stvaranju vizantijskog identiteta koji se oslanjao na rimsko nasleđe (Runciman, 1951).

Osnivanje Konstantinopolja je dakle rezultat složene kombinacije političkih, ekonomskih i religijskih faktora. Konstantin je stvorio grad koji je postao središte moći, trgovine i religije, simbolizujući prelaz iz antike u srednji vek. Lokacija grada na Bosforu nije bila samo strateški izbor, već i simbolički izraz novog identiteta koji je carstvo stvorilo u svetlu hrišćanske vere i kulturnih tradicija. Konstantinopolj će, kroz vekove, postati ne samo glavni grad Vizantije, već i jedan od najvažnijih centara kulture i religije u istoriji čovečanstva.

Car Konstantin Veliki: njegova uloga u utemeljenju Vizantije i uvođenje hrišćanstva kao zvanične religije

Car Konstantin Veliki, koji je vladao od 306. do 337. godine, igrao je imao je presudnu ulogu u transformaciji Rimskog carstva i utemeljenju Vizantijskog carstva, kao i u usvajanju i širenju hrišćanstva kao zvanične religije. Njegove odluke i reforme postavile su temelje za budući razvoj vizantijske kulture i politike, čineći ga jednom od najznačajnijih figura u istoriji.

Car Konstantin Veliki Osnivanjem nove prestonice, Konstantinopolja, 330. godine, postavio je temelje Vizantije kao naslednice Rimskog carstva, čineći grad političkim, vojnim i kulturnim centrom (Lenski, 2006). Konstantin je takođe značajno doprineo širenju hrišćanstva, legalizujući ga Milanskim ediktom 313. godine, što je označilo kraj progona hrišćana u Rimskom carstvu (MacMullen, 1984). Njegova podrška hrišćanstvu kulminirala je sazivanjem Prvog vaseljenskog sabora u Nikeji 325. godine, gde su postavljeni osnovi hrišćanske dogme (Cameron, 2006). Time je Konstantin stvorio temelje za buduću povezanost crkve i države u Vizantiji, što će biti jedna od ključnih karakteristika carstva.

Osnivanje Konstantinopolja

Jedan od najvažnijih doprinosa Konstantina Velikog bio je osnivanje novog glavnog grada, Konstantinopolja, 330. godine. Ova odluka nije bila samo politička; predstavljala je simbolički prelaz iz paganske u hrišćansku eru. Konstantinopolj, smešten na Bosforu, bio je strateški lociran između Evrope i Azije, što ga je učinilo ključnom tačkom za trgovinu i vojnu odbranu. Osnivanjem ovog grada, Konstantin je stvorio novu administrativnu i religijsku središnjicu koja je predstavljala spoj antičkog nasleđa Rima i novog hrišćanskog identiteta [Warren, 1993].

Uvođenje hrišćanstva

Konstantin je bio prvi rimski car koji je otvoreno prihvatio hrišćanstvo. Njegov značajan potez bio je Milanski edikt iz 313. godine, koji je omogućio hrišćanima slobodu vere i ukinuo progon. Ova odluka je označila prekretnicu u istoriji hrišćanstva, jer je omogućila da se hrišćanska religija razvija bez straha od represije. Hrišćanstvo je ubrzo postalo sveprisutno u rimskom društvu, a Konstantin je često koristio svoju vlast kako bi promovisao nove hrišćanske vrednosti [Cameron, 1993]. Konstantin je također inicirao izgradnju velikih crkvenih objekata, uključujući Aja Sofiju, koja je postala simbol hrišćanske arhitekture. Ove crkve su služile kao centri obrazovanja i duhovnosti, čime su se učvrstile hrišćanske vrednosti u svakodnevnom životu građana.

Politička i kulturna transformacija

Osnivanje Konstantinopolja i prihvatanje hrišćanstva dovelo je do značajnih političkih i kulturnih promena unutar Rimske imperije. Konstantin je shvatao da je hrišćanstvo ključno za jedinstvo carstva, pa je sprovodio reforme koje su uključivale promenu zakona i institucionalizaciju hrišćanskih vrednosti. Ovo je dovelo do jačanja hrišćanske crkve kao političkog aktera i podržalo razvoj teološke misli. Osim toga, Konstantin je bio uključen u verske debate svog vremena, organizujući Prvi vasiljenski sabor u Nikeji 325. godine. Ovaj sabor je imao za cilj da razjasni hrišćanske doktrine i reši spore unutar crkve, čime je dodatno učvrstio autoritet hrišćanske crkve i omogućio razvoj jedinstvenog hrišćanskog identiteta (Horsley, 1997).

Car Konstantin Veliki ostavio je dubok trag u istoriji kroz svoje reforme koje su oblikovale Vizantiju i uspostavile hrišćanstvo kao zvaničnu religiju. Njegova odluka da osnuje Konstantinopolj simbolizovala je prelaz iz paganske tradicije u hrišćansku eru, čime je omogućio stvaranje novog identiteta carstva. Konstantinovo nasleđe se i dalje oseća kroz hrišćanske tradicije i kulturne vrednosti koje su oblikovale istorijski razvoj Evrope i vizantijske civilizacije.

Administrativne reforme - Kako su reformske mere stabilizovale državu i pripremile teren za vizantijski period

U periodu kasnog Rimskog carstva, između 3. i 4. veka, došlo je do niza administrativnih reformi koje su imale ključnu ulogu u stabilizaciji države i pripremi terena za budući vizantijski period. Administrativne reforme u kasnom Rimskom carstvu, a posebno reforme cara Teodosija, imale su značajan uticaj na stabilizaciju države i pripremu terena za vizantijski period. Podela carstva, jačanje lokalne vlasti, reforme u vojsci i institucionalizacija hrišćanstva doprineli su stvaranju jedinstvene političke i kulturne strukture koja će postati temelj Vizantijskog carstva. Ove promene su postavile osnove za razvoj jedinstvenog vizantijskog identiteta, koji će se očuvati i razvijati kroz vekove. Ove reforme su omogućile efikasnije upravljanje ogromnim teritorijama, unapredile vojnu organizaciju i stvorile osnovu za razvoj jedinstvene hrišćanske kulture u novoj eroj.

Teodosijeve reforme

Jedan od najznačajnijih reformatora bio je car Teodosije I (379–395), koji je sproveo administrativne i vojne reforme koje su imale dugotrajne posledice. Teodosije je podelio carstvo na Istočno i Zapadno, čime je omogućio efikasnije upravljanje i bržu reakciju na unutrašnje i spoljašnje pretnje. Ova podele su omogućile svakom delu carstva da se fokusira na specifične izazove koje su se javljale u njihovim regijama [Treadgold]. Osim toga, Teodosije je uspostavio nove administrativne jedinice, a svaka provincija je imala svog guvernera (praefectus), što je omogućilo veću lokalnu kontrolu i bržu implementaciju imperijalnih politika. Ova decentralizacija je dovela do jačanja lokalnih vlasti, ali i do jačanja centralne moći (MacCulloch, 2011).

Reforma vojske

Pored administrativnih promena, Teodosije je takođe reformisao vojsku. Uveo je koncept “limitanei” i “comitatenses”, što je omogućilo bolju organizaciju vojnog aparata. Limitanei su bili vojnici stacionirani na granicama, dok su comitatenses bili mobilne jedinice koje su mogle brzo reagovati na pretnje. Ove reforme su osigurale da carstvo ima adekvatne vojne snage za odbranu svojih granica, što je bilo ključno za očuvanje teritorijalne celovitosti (Horsley, 1997).

Jedna od najznačajnijih promena koju su reforme donele bila je institucionalizacija hrišćanstva. Teodosije je proglasio hrišćanstvo za zvaničnu religiju carstva, čime je doprineo stabilizaciji društva. Hrišćanstvo je postalo temelj jedinstvenog kulturnog identiteta, koji je zamenio tradicionalne rimske religije i vrednosti (Cameron, 2006). Ova promena je omogućila bolju koheziju među stanovništvom, koje je delilo zajedničke vrednosti i verovanja.

Administrativne reforme u kasnom Rimskom carstvu, a posebno reforme cara Teodosija, imale su značajan uticaj na stabilizaciju države i pripremu terena za vizantijski period. Podela carstva, jačanje lokalne vlasti, reforme u vojsci i institucionalizacija hrišćanstva doprineli su stvaranju jedinstvene političke i kulturne strukture koja će postati temelj Vizantijskog carstva. Ove promene su postavile osnove za razvoj jedinstvenog vizantijskog identiteta, koji će se očuvati i razvijati kroz vekove.

Kulturni i verski aspekti: Uloga crkve, razvoja pravoslavne doktrine, ikonoklazam i odnosi sa zapadnim crkvama

Pravoslavna crkva je tokom vekova igrala ključnu ulogu u oblikovanju kulturnog i verskog identiteta Istočnog Rimskog Carstva, odnosno Vizantije. Njena uloga nije se ograničila samo na religijsku dimenziju, već je imala dubok uticaj na društvene, političke i kulturne aspekte života.

Uloga crkve u vizantijskom društvu

Pravoslavna crkva je bila centralna institucija u svakodnevnom životu ljudi. Crkva je osiguravala moralne i etičke vrednosti, pružala je obrazovanje, ali i delovala kao posrednik između vernika i Boga. Episkopi i sveštenici su imali značajnu vlast, često čak i veću od sekularnih vođa. Tokom perioda kada su se crkveni i državni interesi

preklapali, crkva je često intervenisala u političke procese, oblikujući tako ne samo duhovni već i politički pejzaž (Ware, 1993).

Razvoj pravoslavne doktrine

Razvoj pravoslavne doktrine bio je složen proces koji je uključivao brojne ekumenske sabori. Jedan od najznačajnijih bio je Sabor u Nikeji 325. godine, koji je definisao osnovne pravoslavne dogme, uključujući i Nicejski simbol vere. Ovaj sabor je značajno doprineo oblikovanju hrišćanskog identiteta i razvoju doktrine, a njegove odluke su imale dugotrajan uticaj na buduće crkvene odluke i prakse (Louth, 2007).

Ikonoklazam

Jedan od najkontroverznijih aspekata u razvoju pravoslavne crkve bio je period ikonoklazma, koji se odvijao u 8. i 9. veku. Ovaj sukob oko upotrebe ikona doveo je do raskola unutar crkve i društva. Ikonoklasti su smatrali da su ikone oblik idolopoklonstva, dok su njihovi protivnici verovali da one predstavljaju proslavu svetaca i Isusa Hrista. Ovaj konflikt nije imao samo religijski, već i politički karakter, jer su strane u sukobu često imale podršku različitih carskih frakcija (Haldon, 2003).

Odnosi sa zapadnim crkvama

Odnos između pravoslavne i zapadne crkve (katoličke) bio je komplikovan i često napet. Raskol iz 1054. godine, poznat kao Veliki raskol, označio je formalno odvajanje. Glavni uzroci raskola uključivali su razlike u teologiji, kulturi, kao i političke tenzije. Pravoslavna crkva je insistirala na autonomiji i pravima Istočnog Rimskog Carstva, dok je zapadna crkva težila da ujedini hrišćanstvo pod papom. Ova napetost je postala još izraženija tokom krstaških ratova, kada su se sukobi preivali i na versku dimenziju (Runciman, 1951).

Kulturni i verski aspekti pravoslavne crkve u Vizantiji predstavljaju složenu mrežu odnosa između religije, politike i društva. Uloga crkve kao glavnog oslonca zajednice, razvoj pravoslavne doktrine, sukobi oko ikona i odnosi sa zapadnim crkvama oblikovali su identitet Vizantije kroz vekove. Ovi elementi ne samo da su definisali religijski život tog vremena, već su postavili temelje za buduće interakcije i sukobe u hrišćanskom svetu.

Nasleđe Vizantije: Uticaj na pravne, političke i kulturne sisteme kasnijih evropskih država

Vizantija, kao naslednica Rimskog Carstva, ostavila je dubok i trajan uticaj na evropske pravne, političke i kulturne sisteme. Njeno nasleđe nije se ograničilo samo na teritorijalne aspekte, već je oblikovalo i razvoj različitih institucija, pravnih normi i kulturnih vrednosti koje su oblikovale modernu Evropu.

Pravni sistem

Pravni sistem Vizantije bio je zasnovan na rimskom pravu, ali je kroz vekove evoluirao, prilagođavajući se lokalnim potrebama i kontekstu. "Corpus Juris Civilis", koji je

naredio car Justinijan I u 6. veku, predstavljao je monumentalni pravni kod koji je uticao na pravne tradicije u Evropi. Ovaj skup zakona postao je temelj za pravne sisteme u mnogim evropskim zemljama, posebno u Italiji, gde je doprineo razvoju kanonskog prava i građanskog prava (McGuckin, 2011). Justinijanov kod je bio ključan u prenošenju rimskog pravnog nasleđa, a njegovi principi su postali osnova za moderni pravni sistem u mnogim evropskim državama.

Politički sistem

Vizantija je razvila jedinstven politički sistem koji je uticao na kasnije evropske monarhije. Centralizovana vlast, koja je bila obeležena autoritetom cara, postavila je temelje za autokratske vladavine u mnogim evropskim državama. Vizantijski modeli vlasti, kao što su administrativna podela teritorije i korišćenje birokratije, bili su inspiracija za kasnije države (Haldon, 2003). Na primer, francuska monarhija i njeni administrativni sistemi imali su sličnosti sa vizantijskim principima vlasti, uključujući upotrebu provincijalnih guvernera i vojnih zapovednika.

Kulturno nasleđe

Vizantija je bila čuvar mnogih antičkih i hrišćanskih tradicija, što je značajno uticalo na evropsku kulturu. Njena umetnost, arhitektura i filozofija ostavili su trajan pečat na renesansu, koja je proizašla iz ponovnog otkrivanja klasične kulture. Mnoge crkve, poput Aja Sofije, postale su uzor za arhitekturu u kasnijim evropskim državama, dok je ikonografija iz vizantijskog perioda oblikovala religioznu umetnost u Italiji i drugim delovima Evrope.

Religijsko nasleđe

Pravoslavna crkva, kao centralna institucija Vizantije, imala je značajan uticaj na oblikovanje religioznih normi u Istočnoj Evropi. Misionarski rad vizantijskih teologa i svetaca, poput Ćirila i Metodija, doprineo je širenju hrišćanstva među Slavenima, a njihovo učenje je postavilo temelje za pravoslavne crkvene tradicije (Magoulick, 2011). Ovo nasleđe je takođe uticalo na razvoj pravoslavnih monarhija u Istočnoj Evropi, koje su često imale jake veze sa Carigradom.

Uticaj na pravne i političke reforme

Nasleđe Vizantije takođe se odrazilo u pravnim i političkim reformama kasnijih evropskih država. Na primer, u Italiji, a posebno u gradovima kao što su Venecija i Firenca, uočava se uticaj vizantijskih trgovinskih praksi i pravnih normi koje su oblikovale razvoj trgovačkih zakona i regulativa. Takođe, u vreme renesanse, vizantijska pravna tradicija bila je predmet interesa mnogih evropskih pravnika, što je dovelo do ponovnog usvajanja nekih vizantijskih pravnih principa.

Zaključak

Vizantijski primer je anomalija u kontekstu drugih carstava o kojima naširoko govore razni autori. Na prvom mestu, bio je veći deo svog postojanja — od sedmog do petnaestog veka, teritorijalno prilično mali (ograničen uglavnom na južni Balkan i Malu

Aziju) i drugo, iako su ga istoričari iz sedamnaestog veka nazivali carstvom, njegov „car“ se sve više opisivao grčkom rečju basileus, što znači kralj. Treće, to je bila „imperija“ čija je istorija uglavnom jedna od kontrakcija, sa povremenim naporima da se povrate izgubljene teritorije praćene daljim kontrakcijama, tako da je imperijalistička eksploatacija stranih osvajanja pre izuzetak nego pravilo. Eksploatacija je iz tog razloga značajna samo u smislu kako su funkcionisali država i društvo Vizantije – ko je koga i kako eksploatisao, u ekonomskom i političkom smislu – i u pogledu kulturnog uticaja vizantijske civilizacije na spoljni svet. Svakako, prelaz iz Rimskog carstva u Vizantiju predstavlja jedan od najznačajnijih perioda u svetskoj istoriji, označavajući transformaciju velikog carstva u novi entitet sa drugačijim političkim, društvenim i religijskim karakteristikama. Ovaj prelaz je bio postepen proces koji je započeo u kasnoj antici, a završio se tokom ranog srednjeg veka. Pad Zapadnog Rimskog carstva 476. godine, koji je bio posledica unutrašnjih slabosti i spoljašnjih napada germanskih plemena, neretko se smatra ključnim trenutkom u navedenoj transformaciji. Postoji čitav niz razloga za osnivanje Vizantijskog carstva, a u prvi plan se ističu politički razlozi. Naime, prvi a možda i najvažniji razlog za osnivanje Konstantinopolja bila je potreba za novim političkim centrom koji bi bio bliže granicama carstva, posebno u svetlu sve većih pritisaka na zapadni deo Rimske imperije od strane germanskih plemena i drugih naroda. Osnivanje Konstantinopolja ima dodirnih tačaka i sa ekonomskom situacijom u tom periodu. Postojale su velike razlike u bogatstvu i razvoju između različitih delova carstva u doba Konstantinove vladavine.

Osnivanje Konstantinopolja omogućilo je caru da iskoristi bogate resurse Istočnog Mediterana i stvori novu ekonomsku bazu. Takođe, još jedan od ključnih aspekata osnivanja Konstantinopolja bile su i pretenzije da se učvrsti hrišćanstvo kao dominantna religija unutar carstva. Dakle, jedna od najznačajnijih promena koju su reforme donele bila je institucionalizacija hrišćanstva. Teodosije je proglasio hrišćanstvo za zvaničnu religiju carstva, čime je doprineo stabilizaciji društva, a pravoslavna crkva je bila centralna institucija u svakodnevnom životu ljudi. Dalje, Vizantija, kao naslednica Rimskog Carstva, ostavila je izuzetno dubok i veliki uticaj na evropske pravne, političke i kulturne sisteme. Kada je u pitanju pravni sistem Vizantije, on je bio zasnovan na rimskom pravu, međutim kroz vekove je evoluirao, prilagođavajući se lokalnim potrebama i kontekstu. Tu se ističe „Corpus Juris Civilis“, odnosno skup zakona koji je postao temelj za pravne sisteme u mnogim evropskim zemljama, naročito u Italiji, gde je doprineo razvoju kanonskog prava i građanskog prava, a čiji se uticaj može u tragovima primetiti i danas. Takođe, Vizantija je razvila jedinstven politički sistem koji je uticao na kasnije evropske monarhije. Centralizovana vlast, koja je bila obeležena autoritetom cara, postavila je temelje za autokratske vladavine u mnogim evropskim državama, što takođe može da se uoči i dan danas. Pored svih ovih uticaja, uticaj Vizantije se ogleda i u segmentu kulture i obrazovanja. Naime, umetnost, arhitektura i filozofija ostavili su trajan pečat na renesansu, koja je proizašla iz ponovnog otkrivanja klasične kulture.

Na kraju se može istaći da je nasleđe Vizantije ostavilo neizbrisiv trag na pravne, političke i kulturne sisteme kasnijih evropskih država. Njeni pravni i politički modeli oblikovali su strukture vlasti, dok su kulturne i religiozne vrednosti obogaćivale evropsku civilizaciju. Iako je Vizantija kao država nestala, njeno nasleđe i dalje živi u temeljima savremenih evropskih društava.

Literatura

1. Barnes, T. D. C. (2011). *Dynasty, Religion and Power in the Later Roman Empire*. Wiley-Blackwell
2. Cameron, A. (2006). *Byzantium: 330-1453*. Thames & Hudson.
3. Cameron, A. (1993). *The Later Roman Empire: AD 284-430*. Harvard University Press
4. Haldon, J. (2003). *Byzantium in the Seventh Century: The Transformation of a Culture*. Cambridge University Press
5. Heather, P. (2006). *The Fall of the Roman Empire: A New History of Rome and the Barbarians*. Oxford University Press
6. Horsley, R. A. (1997). *Paul and Empire: Religion and Power in Roman Imperial Society*. Trinity Press International
7. McGuckin, J.F. (2011). *The Orthodox Church: An Introduction to its History, Doctrine, and Spiritual Culture*. Wiley-Blackwell
8. Jones, A.H.M. (1964). *The Later Roman Empire, 284-602*. Johns Hopkins University Press
9. Lenski, N. (2006). *The Cambridge Companion to the Age of Constantine*. Cambridge University Press
10. Louth, A. (2007). *The Origins of the Christian Mystical Tradition: From Plato to Denys*. Oxford University Press
11. MacCulloch, D. C. (2011). *The First Three Thousand Years*. Viking.
12. MacMullen, R. (1984). *Christianizing the Roman Empire: (A.D. 100-400)*. Yale University Press,
13. McCormick, M. *Origins of the European Economy: Communications and Commerce AD 300-900*.
14. Mitchell, S. (2007). *A History of the Later Roman Empire, AD 284–641*. Blackwell Publishing
15. Norwich, J. J. *Byzantium: The Early Centuries*.
16. Runciman, S. (1951). *A History of the Crusades*. Cambridge University Press
17. Runciman, S. *A History of the First Bulgarian Empire*. 1
18. Sarris, P. *Empires of Faith: The Fall of Rome to the Rise of Islam*.
19. Treadgold, W. (1997). *A History of the Byzantine State and Society*. Stanford University Press,
20. Ware, T. (1993). *The Orthodox Church*. Penguin Books

POLITICAL, LEGAL AND RELIGIOUS ASPECTS OF THE ESTABLISHMENT OF BYZANTIA

Ivana Mirevska¹, Ljupka Petrevska²

Abstract

Despite the fact that it represents one of the most interesting examples of a late antique state formation that survived, with significant modifications, until the Middle Ages, the Byzantine (or medieval Eastern Roman) Empire received extremely little attention from historians or theorists of the state, especially compared to the treatment that theorists had of Rome, that is, the Roman Empire, from which Byzantium arose. This situation seems to reflect the fact that historians and theorists who studied the Byzantine world were themselves very reluctant to generalize or draw broader conclusions within a comparative context, and for this reason their subject remained quite difficult, especially for laymen. Accordingly, the need to study this matter arose. The legacy of Byzantium left an indelible mark on the legal, political and cultural systems of later European states. Its legal and political models shaped government structures, while cultural and religious values enriched European civilization. Although Byzantium as a state has disappeared, its legacy still lives on in the foundations of modern European societies. It was a society of contrasts, that is, a mass of rural and provincial producers, who made up perhaps 90% of the total population during most of its history, and several large urban centers, of which Constantinople itself - the Queen of Cities, the second Rome - was by far the largest and richest, the seat of emperors, the focus of literacy and elite culture. It was a sophisticated state, with a complex fiscal system supporting an army, navy, and administrative bureaucracy that was able to preserve the basic forms of the late antique state until the High Middle Ages. It was also the heart of the Orthodox Church, and from the ninth century it became the center of a distant Christian cultural community and a network of imitative states stretching from the Balkans to the Russian principalities. It seems that traces of the influence of the Byzantine Empire can still be felt today, and for this reason, the origin of Byzantium and the analysis of the reforms that marked that period are the subject of research in this paper.

Key words: Byzantine Empire, Roman Empire, politics, army, religion.

¹ Ivana Mirevska, Ph.D., Faculty of Business Studies and Law, Union University - Nikola Tesla, Belgrade, Serbia, ivana.mirevska@fbsp.edu.rs

² Ljupka Petrevska, Ph.D., Faculty of Business Studies and Law, Union University - Nikola Tesla, Belgrade, Serbia, ljupka.petrevska@fbsp.edu.rs